

GYŐRI L. JÁNOS

Homiletikai hagyományok összegzése Nádudvari Péter prédikációiban*

Nádudvari Péter, az elfeledett prédikátor

Nádudvari Péter (1670 k.–1726) nem teljesen ismeretlen alakja a magyar egyház-, irodalom- és művelődéstörténetnek, de nevét a korszakkal foglalkozók általában éppen csak megemlítik,¹ közel 800 lapos prédikációs kötetének² komolyabb vizsgálatára eddig nem vállalkozott a kutatás.³ Érdekes, hogy még a múltbeli értékek iránt rendkívül fogékony Ravasz László is mindössze néhány sort szentel homiletikájában a kötet méltatásának, s azok sem igazán hízelgők Nádudvarira nézve: „Jókora polcok telnek meg a divatossá lett halotti beszédek kiadványaiból, míg gyűjteményes prédikációkötet csak négy jelenik meg az egész században: a Nádudvari, Kamarási György, Marosvásárhelyi Gombási István és Benkő Ferenc gyűjteményei, s ezek közül is csak a két első eredeti munka. A Nádudvari műve még egészen a XVII. század szellemét lehelő erős dogmatizmusával, szigorú kálvini irányával [...] Az új áramlatok benne még mint gonosz kezdek jelentkeznek [...]”⁴

De a Bethlen-családdal foglalkozó irodalom sem figyelte eddig a Nádudvari-életmű fontosságára, jóllehet a szászvárosi prédikátor élete sok szállal kapcsolódott a családhoz. Debreceni tanulmányai (1678–1687) után Bethlen Kata édesapja, Gróf Bethlen Sámuel taníttatta a tehetséges ifjút Nagyenyeden, majd fiának nevelője lett. 1696-tól szintén az ő támogatásával utazott két évre Franekerbe mint peregrinus diák, majd hazatérve patrónusa udvari papjaként tevékenykedett. Bethlen Kata születésének évében (1700) lett marosvásárhelyi, öt évvel később pedig szász-

* A tanulmány a Debreceni Egyetem Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhelyének OTKA K 101840 sz. pályázatának keretében készült.

¹ Kosáry Domokos művelődéstörténeti monográfiája egyetlenegyszer hivatkozik rá, mint aki szerint „a reformáció csak úgy tekinthető teljesnek, ha mindenütt városokban és falvakban is van már presbitérium.” KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1980, 84.

² NÁDUDVARI Péter, ...*Nyoltzvan-négy Predikatzioi*..., Kolozsvár, Szatmári Pap, 1741.

³ E sorok írója röviddel ezelőtt készített vázlatos ismertetést a kötet tartalmi, formai jellegzetességeiről: GYŐRI L. JÁNOS, *Egy elfeledett református prédikátor: Nádudvari Péter = Eruditio, virtus et constantia: Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére*, szerk. IMRE Mihály et al., Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011, I, 202–208. Ismereteink szerint Nádudvari prédikációival korábban egyetlen rövid, kizárólag teológiai, hitvallási szempontokat érvényesítő tanulmány foglalkozott: TÖKÉS Tibor, *Hogyan hirdette az igét Nádudvari Péter egyházunk legnehezebb korszakában?*, Református Szemle, 1947, március 15., 118–123.

⁴ RAVASZ László, *A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)*, Pápa, [Magyar Református Egyház], 1915, 224.

városi lelkész, majd esperes.⁵ A Bethlen-családdal való kapcsolata azonban továbbra is szoros maradhatott, s Bod Péter mellett talán ő gyakorolhatta a legerősebb lelki hatást Bethlen Katára, hiszen a grófnő volt az, aki halála után prédikációit összegyűjtette és kiadatta.⁶ Bethlen Kata udvari papja, Bod Péter elragadtatással beszél szónoki képességeiről: „Híres tanító volt, és mint valami Krisostomusnak úgy tsudálták a Prédikátziójit.”⁷ Bethlen Kata és Bod Péter elismerő gesztusai már önmagukban is arra ösztönözhetnének, hogy több figyelmet szenteljünk Nádudvari elfeledett prédikatori működésének.

Nádudvari életéről alig tudunk többet, mint amit Bod Péter a 18. század derekán feljegyzett róla. Származása is bizonytalan, családneve és közel egy évtizedes debreceni tanulmányai tisztántúli gyökereket sejtetnek. Kérdés, hogyan került innen Bethlen Sámuel pártfogása alá, Erdélybe. Debreceni, enyedi, franekeri tanulmányairól közelebbit nem tudunk, de szinte biztosra vehető, hogy Debrecenben Szilágyi Tönkö Márton (1642–1700) és Lisznyai Kovács Pál (1630–1693), Enyeden Pápai Páriz Ferenc (1649–1716), Franekerben pedig Campegius Vitringa (1659–1722) tanítványa lehetett. Mindannyian a kora újkor utolsó évtizedeinek enciklopédikus műveltségű tudósai voltak; Lisznyai, Pápai és Vitringa emellett igen erős történelmi érdeklődéssel, aminek a hatása Nádudvari szemléletén is érezhető.

A Nádudvari Péter neve alatt megjelent prédikációk szövegHITELESSÉGE

Nádudvari Péter életműve, hasonló formátumú 17. századi prédikátor elődeihez viszonyítva, viszonylag szerény terjedelmű. Latin nyelvű nagyenyedi teológiai disputációja mellett életében mindössze hat gyászbeszéde, négy üdvözlő verse, valamint apósa, Pápai Páriz Ferenc halálára írott gyászverse jelent meg.⁸ A szászvárosi református eklézsia történetét tárgyaló munkája, prédikációs kötetéhez hasonlóan, kéziratban maradt.⁹

⁵ A Debreceni Kollégium felsőbb tanulóinak névsorában (Series studiosorum...) Nádudvarira vonatkozóan a következő bejegyzéseket találjuk: „Petrus P. Nádudvari. 1687. die 7. jul. Salutaris academias. Patrono spectabile magnifico Domino Samuele Bethlen pastor in Aula, tandem Marosvásárhelyini.” *Iskolatörténeti adattár*, 2, szerk. THURY Etele, Pápa, Országos Református Tanáregyesület, 1908, 165.

⁶ Nádudvari életéhez: *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000, II, 1551–1552; nagyenyedi tanulmányaihoz: JAKÓ Zsigmond, JUHÁSZ István, *Nagyenyedi diákok 1662–1848*, Kolozsvár, Kriterion, 1979, 114; külföldi tanulmányaihoz: BOZZAY Réka, LADÁNYI Sándor, *Magyarországi diákok holland egyetemeken, 1595–1918. Hongaarse Studenten aan Nederlandse Universiteiten, 1595–1918*, Bp., ELTE Levéltára, 2007, 84.

⁷ BOD Péter, *Magyar Athenas*, Szeben, [Sárdi], 1766, 186–187.

⁸ Nádudvari nyomtatásban megjelent műveihez: ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, szerk. LADÁNYI Sándor, Bp., A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977, 420.

⁹ CSUTHY Zsigmond, *Magyar protestáns egyháztörténet a szathmári békétől a türelmi rendelet kiadásáig*, Erdélyi Protestáns Közlöny, 1876, 242–244; SZABÓ Károly, *Adalékok az erdélyi ev. ref. egyház történeté-*

Fő műve, a halála után megjelent, 84 egyházi beszédet tartalmazó vaskos prédikációs kötet, a kiadás viszontagságai miatt, a szövegHITELESSÉG szempontjából problematikus kiadvány. A kézirat kalandos sorsát a kötet előljáró beszédében Szathmári Pap Zsigmond (1703–1760)¹⁰ kolozsvári lelkész (későbbi püspök) foglalja össze. Innen tudjuk, hogy Nádudvarit ifj. Köleséri Sámuel (1663–1732) biztatta beszédei összegyűjtésére, aki a kéziratot kiadási céllal Németalföldre küldte. Köleséri halála azonban megghiúsította a kiadási tervet. A kézirat ezután hazakerült, de mivel közben Nádudvari is meghalt, elkallódott. Később Bethlen Kata Udvarhelyi Tölcséres Mihály kolozsvári teológiai tanárt, majd annak halála után Szathmári Pap Zsigmond kolozsvári lelkészt bízta meg Nádudvari közkezen forgó prédikációinak újbóli összegyűjtésével. Szathmári a rendelkezésére bocsátott lista alapján a hiányzó beszédeket sajátjaival pótolta. Az előszóban azt is jelzi, hogy teológiai kérdésekben nem mindig ért egyet Nádudvarival, de az előkerült prédikációk szövegét tiszteletben tartotta. Vélhetően a szászvárosi lelkipásztor coccejanus nézetei lehettek idegenek számára. Szembetűnő ugyanis, hogy a kötet prédikációinak többségében erőteljesen működik a coccejanus typologia, míg másokból teljességgel hiányzik. A kötet teológiai eklekticismusának okát tehát nemcsak a késő barokk kor enciklopédikus irányultságában vagy Nádudvari Péter világképében kereshetjük, hanem Szathmári Pap Zsigmond betoldásaiban is. A kötetkompozíció és a homiletikai elvek szempontjából viszont a kötet meglepően egységes képet mutat, s mivel az alábbiakban elsősorban ezekkel a kérdésekkel foglalkozunk, az egyszerűség kedvéért a kötet egészét Nádudvari Péter munkájaként kezeljük.¹¹ Azaz a szászvárosi prédikátor neve alatt megjelentetett prédikációs kötetet homiletikatörténeti jelenséggént vizsgáljuk, s másodlagosnak tekintjük az egyes beszédek tényleges szerzőségét.

A kötetkompozíció tanulságai

Nádudvari Péter *Nyoltzvan-négy Predikatzioi* az úgynevezett hitágazatos egyházi beszédek hagyományait követik. Ez azt jelenti, hogy szerzőjük a református hittani rendszer minden alapvető kérdését igyekszik érinteni prédikációsorozatában. Ennek a prédikációtípusnak erőteljes hagyománya alakult ki a 17. században. Az egyházi év keretében perikópákat tárgyaló változatát nálunk Geleji Katona István és Szathmárnémethi Mihály¹² művelte. A *Credo* gondolatmenetét követő tematikus

hez, 2. A szászvárosi ref. eklézsia története a reformációtól 1726-ig. Írta Nádudvari Péter szászvárosi ref. pap 1726-ban. Folytatta Kézdi Vásárhelyi András szászvárosi ref. pap 1745-ig, Erdélyi Protestáns Közlöny, 1876, 22–22, 29–30.

¹⁰ ZOVÁNYI, i. m., 577.

¹¹ A szövegHITELESSÉG kérdéséhez bővebben: GYÖRI, i. m., 203.

¹² Geleji Katona István és Szathmárnémethi Mihály igehirdetési gyakorlatához: NAGY Géza, *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*, Bp., Ráday Gyűjtemény, 1985, 49–53; 59; CSORBA Dávid, *Ortodoxia és puritanizmus Szatmárnémeti Mihály Dominicájában*, Studia Litteraria, 1998, 98–120.

prédikációtípus pedig Margitai Láni Péternél¹³ és Komáromi Csipkés Györgynél jelenik meg. Komáromi *Igaz Hit*¹⁴ című kötetének szerkezete feltűnő rokonságot mutat Nádudvari kötetkompozíciójával. Előbbi 81 témát érint 241 prédikáció keretében (a legtöbb kérdésnek tehát több prédikációt is szentel), utóbbi 84 hitkérdést tárgyal egy-egy prédikációban.

Komáromi a keresztyén hit egyes tételeit éveken keresztül magyarázta a debreceni gyülekezetben, s láthatóan ezt az elvet követte Nádudvari is Szászvárosban. A tanítást elsődlegesnek tekintő metódus még az ortodox igehirdetési hagyományban gyökerezik, viszont az a tény, hogy igehirdetéseiket mindketten a perikóparendszer mellőzésével készítik, azaz témáikhoz az egész Szentírásból szabadon választják textusaikat, a puritánok által szorgalmazott szabad textusválasztás gyakorlatát idézi. Nádudvari textusai valóban lefedik a Biblia nagyobbik részét: alig van terjedelmesebb könyve a Szentírásnak, amelyből ne választana textust, egyedül az Ószövetség történeti könyvei (Királyok, Krónikák) és Jeremiás könyve szorul háttérbe, igen hangsúlyosan jelenik meg viszont a Zsoltárok könyve, Ézsaiás könyve, valamint Máté és János evangéliuma, illetve a páli levelek (különösen a Római levél). A hangsúlyeltolódások jelzik, hogy Nádudvari prédikációi tárgyát illetően szigorúan a hittételek fejtegetésére hagyatkozik, s 17. századi elődeinek többségével szemben nem törekszik sem direkt aktualizálásra, sem a katolikus féllel való polémiára. Igazat adhatunk Tőkés Tibornak, aki úgy látja, hogy a 18. század elejének erősödő ellenreformációs törekvései közepette, s nem utolsósorban a szigorú cenzúra következtében, Nádudvari a nyílt polémia helyett a kálvini tanok összefoglalásával tiltakozik.¹⁵ Kényszerű eljárás ez a részéről, s így a kötet szembetűnő dogmatizmusa nem feltétlenül tükrözi Nádudvari lelkiségét, amelyet – mint látni fogjuk – puritán, pietista és coccejanus hatások is alakítottak.

A *Credo* nyomán tárgyalt hitágazatokat – Isten mindenhatósága, Szentháromság, teremtés, bűnbeesés, bűnbocsánat, Krisztus közbenjárása, sákramentumok, anyaszentegyház, feltámadás, utolsó ítélet, örökélet – Komáromi Csipkés György Wollebius nyomán megtoldja a megigazítás, megszentelődés, újjászületés és a keresztyén szabadság kérdésének fejtegetésével.¹⁶ Utóbbiak Kálvin teológiájának is fontos elemei, a 17. században azonban a puritán igehirdetésben válnak igazán hangsúlyossá. A felsorolt kérdések Nádudvari kötetében is megjelennek, még hozzá szinte teljesen ugyanabban a sorrendben, ahogyan Komáromi tárgyalja őket.

Komáromi Csipkés György jelzett kötete a Szentírásról szóló nyolc prédikációval kezdődik, Nádudvari ezzel szemben a lelkiismeret kérdését tárgyalja kötete elején két

¹³ MARGITAI LÁNI Péter, *Az apostoli Credonak a szentírás szerint való igaz magyarázatja*, Debrecen, Rheda Pál, 1624 (RMNy 1300).

¹⁴ KOMÁROMI CSIPKÉS György, *Igaz Hit*, Nagyszében, Szenci Kertész Ábrahám, 1666 (RMNy 3322).

¹⁵ TÖKÉS, *i. m.*, 118.

¹⁶ Komáromi Csipkés György prédikációs gyakorlatához: GYÓRI L. János, *Ortodoxia, puritanizmus és enciklopedizmus Komáromi Csipkés György prédikációiban*, Könyv és Könyvtár, 1987, 53–75.

prédikációban, s később a hitágazatok tárgyalását minden fontosabb kérdéskört követően megszakítja, egy-egy prédikációt szánva a lelkiismeret „akadékinak” elhárítására a vallás természete (VI. pr.), az igaz vallásban való állhatatosság (VII. pr.), a Szentháromság imádása (XIII. pr.), a jó angyalok (XXVI. pr.), a gonosz angyalok (XXVII. pr.), az elhívás (XLIV. pr.), a hit (LI. pr.), a fiúság (LVI. pr.), a megszenteltetés (LX. pr.) és az úrvacsora (LXXVII. pr.) kérdésének.

A hittételeknek a lelkiismereti kételyek szemszögéből történő megközelítése a 17. századi kegyességi irodalomban az egyik legszembetűnőbb puritán gyakorlat. E sajátos módszert a puritanizmus atyja, William Perkins alakította ki, akinek ilyen tárgyú munkája a század közepén magyarul is megjelent.¹⁷ A puritán kegyesség alapműve, a *Praxis pietatis* is nagy terjedelemben szól „a Kegyesség gyakorlástól bűnös embert tartóztató hét nagy akadályok”-ról.¹⁸ Ennek nyomán válik a 17. század második felében önálló kegyességi műfajjá a test és a lélek dialógusa, többek között Czeglédi István és Szöllösi Mihály munkáiban.¹⁹ Szembetűnő, hogy a megszentelődés kérdését követően Nádudvari *A Lélek és a' Test között való Hartzról* címmel közöl két prédikációt (LVII. és LVIII. pr.). Ez az elem azonban Komárominál még teljességgel hiányzik.

A *Nyoltzvan-négy Predikatzio* kötetkompozíciója önmagában is jelzi, hogy Nádudvari ortodox dogmatizmusa pusztá látszat, a *Credo* gondolatmenetét követő hitágazatos prédikációsorozat végső soron a hazai újkori református teológiai és kegyességi hagyomány eklektikus összegzését nyújtja. Bár e dolgozatnak közelebről nem feladata Nádudvari teológiai nézeteinek elemzése, annyit azonban az összefüggések érzékeltetéséhez jelezniünk kell, hogy a szászvárosi lelkész írásmagyarázata szigorúan kálvini alapokon nyugszik. Ennek szellemében különös hangsúlyt kap nála Isten szuverenitásának, az isteni kegyelem Krisztusban testet öltő kinyilatkoztatásának, az eleve elrendelés elvének, az üdvbizonyosságnak és az Isten országa bennünk való megnyilvánulásának kérdése. A kegyelmi szövetség gondolatának erőteljes hangsúlyozása Campegius Vitringa,²⁰ az eleven erővel megrajzolt bűnlajstromok Medgyesi Pál, a személyes megtérésre való határozott felszólítás és a hallgatóság „Szentek!”-ként való megszólítása pedig a pietizmus hatását jelzik. A kötet felépítésével kapcsolatban William Perkins hatására már fentebb utaltunk. Mindezekon kívül szembetűnő

¹⁷ CSEPREGI TURKOVICS Mihály, *Perkinsus Gullielmus a Lelkiismeretnek akadékiról írott, drága, szép tanításnak istenes orvoslási...*, Amszterdam, Jansonius, 1648 (RMNy 2201).

¹⁸ MEDGYESI Pál, *Praxis pietatis azaz Kegyesség-gyakorlás*, kiad. INCZE Gábor, bev. RAVASZ László, Bp., [s. n.], 1936, 144–166.

¹⁹ CZEGLÉDI István, *A' megh-tert bűnösnek a' lelki-hartzban valo bai-vivasarol*, Kassa, Severinus, 1659 (RMNy 2829); SZÖLLÖSI Mihály, *Sion leánya ártatlan ügyét védő Hitnek Paissa...*, [Debrecen], [Karancsi], 1668 (RMNy 3419).

²⁰ Vitringa működéséhez lásd *Religion in Geschichte und Gegenwart: Handbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, VI, Tübingen, Mohr Siebeck, 1957 (3. Auflage), 1415–1416 (a továbbiakban: RGG VI). Vitringa hazai népszerűségét jelzi, hogy egyik műve még Nádudvari életében megjelent magyarul: Campegius VITRINGA, *Lelki élet...*, ford. MAROSVÁSÁRHELYI BABA Ferenc, Frankfurt, Schwartz, 1722.

Nádudvari történeti érdeklődése, viszont az előző két évszázad ószövetségi ihletésű deuteronomikus történelemszemléletének vagy a zsidó–magyar sorspárhuzamnak már egyáltalán nincs nyoma nála.²¹

Nádudvari Péter homiletikai, retorikai gyakorlata

A hitágazatok magyarázata értelemszerűen logikus felépítésű, egységes, zárt formát kíván. Ezzel magyarázható, hogy bár a Geleji Katona István-féle hatrészes, ortodox prédikációs szerkezet (exordium, propositio, partitio, doctrina, usus és conclusio)²² a 17. század végére erősen fellazult, s Tofeus Mihálynál már csak három (alkalmatosság, summa, tudomány),²³ Nagyari Józsefnél pedig mindössze két része (magyarázat, alkalmazás)²⁴ van a beszédnek, Nádudvari még mindig négy részre osztja prédikációit: *Előjáró beszéd, Magyarázat, Tudományok és Alkalmaztatás*. Ez a szövegtagolás leginkább Komáromi Csipkés György gyakorlatára emlékeztet, aki a *Tudományok* részt további két egységre bontja: *Tanuság* és a *Tanuság okai*. Az alkalmaztatás helyett Komáromi a *Hasznai* (ususok) megnevezést használja, ami többnyire hármas tagolódású: oktató, cáfoló, intó haszon. Nádudvari *Alkalmaztatásában* az egyes ususok élesen már nem különülnek el egymástól, bár a három fő irány nyomokban még nála is kitapintható. A *Kristus Prófétái Tisztiról* szóló XL. prédikáció például így zárul:

A' mi tisztünk mind ezekből ez: (1.) Minthogy a' Kristus Jésum illyen Próféta, illyen Doktor, a' ki nem tsak az idvesség' útára tanit; hanem kegyelmet-is ad annak követésére, azért esmérjük ötet az Égből Istentől küldtetett Doktorunknak, és tanuljunk ő tőle, úgymint a' ki Istentől tétettetett minékünk bölcsességünk-ké [...] (2.) Minden beszédét hidjük-el, és minden parantsolatinak engedelmeskedjük [...] (3.) Kövessük nem tsak a' Kristus' Tudományát, hanem kövessük a' Kristust az ő szent életében, vegyük fel az ő igáját.²⁵

A nagyobbbrészt a textus alkalmaztatására és felosztására szorítókozó néhány soros *Előjáró beszéd* és a szent nyelvek igen elmélyült ismeretéről tanúskodó, szigorúan exegetáló *Magyarázat* kevés teret kínál Nádudvari Péter számára a Bod Péter által is méltányolt szónoki képességek csillogtatására. A gyakorlati tanulságokat is magában foglaló *Tudományok* és az *Alkalmaztatás* azonban a száraz teológiai érvelésen túl esszéisztikusabb

²¹ Nádudvari teológiai nézeteihez: GYŐRI, *Egy elfeledett, i. m.*, 204–207.

²² NAGY, *i. m.*, 52.

²³ *Uo.*, 63.

²⁴ GYŐRI L. János, *Nagyari József tábortéri prédikációi* (kísérő tanulmány) = *Nagyari József tábortéri prédikációi*, szerk. GYŐRI L. János, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2002, 33–37.

²⁵ NÁDUDVARI, *i. m.*, 372.

szövegrészletek alkotására ösztönzi. Ha a tárgy engedi, Nádudvari valóban képes lenyűgöző retorikai teljesítményekre. Szemléletes stílusa a Bibliából és a népnyelvből táplálkozik. „A' Szent Írás olyan tenger – írja találóan egyik beszédében –, mellyben az Eléfant-is uszhat, a' bárány-is lábbalhat.”²⁶ Máshol szarkasztikusan így fakad ki: „A' poklot se a' disznóknak készítette Isten; hanem embereknek.”²⁷ Hétköznapi példái is rendkívül szemléletesek, leginkább Medgyesi Pál gyakorlatiasságára emlékeztetnek:

Ugy bánt az Isten ezzel a' világgal, mint a' jó Atya a' maga fiával. Mikor a' fiú kitsiny 's tsetsemő, maga élő szóval tanítgatja, az után ha nevekedik, tanító Preceptor kezébe adja, ki elsőben a betűket tanítja, az után könyvet ad kezébe, 's abból tanítja, annakutána, mikor az ő Preceptorának páltzája 's hatalma alól ki-kél, maga könyveket szerez, 's magára tanul a' könyvekből. Így tanítja a' Mennyei Atya a' maga népét, mint az ember az ő gyermekét.²⁸

Nádudvari elbeszélő hajlamát jelzi, hogy exemplumait, történeti példáit olykor már-már novellisztikus köntösbe öltözteti:

Emlékezetes dolog történt Theodosius Magnus Imperator idejében. Midőn az Arianusok nagy szabadságot vettek volna magoknak, annyira hogy Konstantinápolyban nem tsak az Isteni szolgálatra szabadon egybe gyülnének, hanem a' piatzon, uton, utfelen disputálnának, 's dögleletes tudományokat hintegetnék; a' Konstantinápolyi Püspök 's mások-is sokat instáltak az Imperatornak, hogy tiltsa-meg azokat; de semmiképen meg nem nyerhették. Azon időben ment Konstantinápolyba Amphilocheus, Iconiumi mező Városkának Püspökje, ki e' világiakban igen együgyü ember vólt. Ez köszönti az Imperator, 's instál, hogy az Arianusoknak a' Városban gyűlést ne engedjen; de semmit nem nyervén, ilyen szent mesterséget gondol-ki: kevés idő múlva mégyen Theodosius Imperatorhoz, s ötet nagy alázatossággal köszönti, Királyi méltóságához illendöképen; Arcadiust pedig, az Imperator fiát (:kit Atyja az előtt nem régen Imperátorrá tett vala, és meg-parantsolta vala, hogy magával egyenlő méltóságúnak esmérjék, 's véle egyaránt tiszteljék:) mint gyermeket úgy szólítja-meg, és simogatván fejét azt mondja: Salve Fili! Egésséggel Fiam! Ezen felette meg-indul Theodosius Imperator, hogy Arcadiust a' maga Fiát illetlenül traktálná, 's véle egyenlő betsülettel nem betsülné; azért meg-parantsolja, hogy a' Palotából vessék-ki. Midőn ragadnák 's vinnék, vissza fordul 's így szól a Püspök: Tudd-meg Imperator, hogy a' Mennyei Atya-is boszszankodik igen felette azokra a' kik az ő Fiát magával egyenlő tisztelettel nem tisztelik; hanem

²⁶ Uo., 98.

²⁷ Uo., 560.

²⁸ Uo., 80.

az Atyánál természet szerint alább valónak tartják. Ezt hallván az Imperator, Amphilochiust meg-követi, felette meg illetődik; és noha az Arianusokhoz nagy hajlandósága vólt, mindazáltal meg-változtatja szándékát, 's mindjárt az Ariánusok gyüleéseket 's disputatiojokat kemény büntetés alatt meg-tiltja.²⁹

Érdemes tehát nyelvi szempontból is tanulmányozni a szászvárosi lelkész közel nyolc-száz lapos prédikációs kötetét, hiszen lépten-nyomon a régi magyarság szép nyelvi leleményeire bukkanhatunk benne.

A coccejanus typologia hatása

Végül szólunk kell arról, hogy Nádudvarit a fentebb vázolt hatásokon túl a századforduló református egyházi közvéleményét erősen megosztó coccejanizmus is megérintette. Köztudott, hogy nálunk Coccejusnak elsősorban nem teológiai nézetei, hanem sajátos írásmagyarázati módszere, az úgynevezett typologia vált népszerűvé.³⁰ Ez az eljárás úgy értelmezi a Szentírás egységét, hogy az Ószövetség egyes mozzanataiban újszövetségi elemek előképeit keresi. Ezt a módszert a korábbi századokban is ismerte a bibliai exegézis,³¹ a coccejanizmus hívei azonban gyakran szörszálhasogató módon erőltetett, olykor meghökkentő megfeleltetéseket használnak. Erre Nádudvari is hajlandóságot mutat:

Mert a' Kegeyelmnek minden munkája épen olyan rendben mégyen véghez mi bennünk, mint e' Világnak teremtése. Nézd-meg bár: Az Isten az első napon a' zürzavarból teremtett Világosságot. Ugy legeslegeső dolog, melly a' mi zürzavaros állapotunkból, ujonnan való teremtetésünkre meg-kivántatik, az Isteni esméretnek világossága; mert a' ki az Istenhez akar járulni, mindeneknek előtte hinni kell annak hogy vagyon Isten. 'Sid. 11: 6. Második napon teremtette Isten a' ki-terjesztetett erőseget. Ugy második grádus a' mi ujonnan való teremtetésünkben, a Hitnek erősege. Harmadik napon teremtette Isten a' gyümölszöző Fűveket, Fákat. Ugy az ujá teremtett emberben harmadik grádus ez, hogy a' Hitnek és meg-térésnek gyümölsét teremje Mát. 3: 8. Negyed napon teremtette Isten a' Napot. Ugy az ujá teremtett embernek ugy kell félneni az ö világosságának, hogy mások is lássák azt. Mát. 5: 16. Ötödik napon teremtette Isten a' Halaikat és Madarakat. Ugy az Ujá született emberben ötödik grádus ez, hogy éljen, 's a' nyomorúságoknak tengerében-is gyönyörködjék, 's könyörgései által az Ég felé repüljön minden nap. Hatodik nap teremtette Isten az Embert. Igy lészen eze-

²⁹ Uo., 138.

³⁰ ZOVÁNYI Jenő, *A coccejanizmus története*, Bp., Athenaeum, 1890.

³¹ RGG VI, 1095–1098 („Typologie III. Auslegungsgeschichtlich”). A coccejanus exegézis 17. század végi hazai hatásához szolgált új adalékokat, Zoványival is erősen vitázva: CSORBA Dávid, „A' sovány lelket meg-szépíteni” *Debreceni prédikátorok (1657–1711)*, Debrecen, Hernád, 227–233.

ken az úton az új született ember tökéletesen új teremtsé, új emberré. De [...] Látjuk azt-is hogy a 'Teremtsnek' s meg-nyugovásnak hét napjait úgy mér-sékelt meg az Isten, s olyan rendben vitte a 'Teremtsét véghez, hogy a 'Teremtsnek hét napjai, s azokon való munkái az Új Testamentomnak hét periodusit, szakaszit, s abban lévő munkákat ábrázolják-ki, s petsételik-el, épen a 'Teremtsnek rendi szerént. Mellyet a 'Teremtsnek rendiből, a' napok szerént és az Új Testamentomnak hét szakaszaiban véghez ment dolgokból könnyű volna meg-mutatni.³²

A typus és az allegória, illetve a typizáló és az allegorizáló írásmagyarázat különbségeire és bonyolult kapcsolatára itt most nincs módunk kitérni. Röviden azonban annyit megjegyezhetünk, hogy a reformátorok, különösen Kálvin rendkívül visszafogottak voltak a képes beszéd használatát illetően.³³ A 17. század második felének hazai református kegyességi irodalmában ennek ellenére megerősödtek az allegorizáló tendenciák, majd a századfordulón és a 18. század első évtizedeiben inkább a coccejanus typologia vált meghatározóvá. Az allegorizálás mindig valamiféle tropikus (hasonlat-szerű, metaforikus, metonimikus) megfeleltetést jelent (Krisztus a vőlegény – az Anyaszentegyház a menyasszony), míg a typizálás egy ószövetségi mozzanatban mindig egy újszövetségi elem előképét mutatja fel, úgy, hogy az ószövetségi megőrzi eredeti történeti kontextusából származó konkrét jelentését is (Izsák feláldozása Krisztus áldozatának előképe). A kétféle látásmód a prédikatori gyakorlatban nem mindig válik élesen szét, ami a jelenség hermeneutikai, retorikai, poétikai modellezését, értelmezését igazsággal megnehezíti. A két tényező észrevétlen egybecsúsztatására Nádudvari beszédeiben szép példákat találunk:

Ábrahámnak felesége volt Sára, de mivel ő meddő volt, addig a' míg ő szült, melléje adattott az Hágár, hogy ő szüljön; azt mondja az Apostol, hogy ez a' két Testamentomnak Typusa, Hágár az O, Sára az Új Testamentomé. A' Jéhus Krisztusnak kiváltképen való Felesége a' Pogányokból álló Új Testamentomi Anyaszentegyház, az O Testamentom pedig, melly 'Sidókból állott tsak, ideig adatott a' Krisztusnak, míg a' Sára, az Új Testamentomi Anyaszentegyház, szült. Esa. 54: 1. és 49: 21.³⁴

A typologizáló teológiai iránynak nálunk – úgy tűnik – Nádudvari Péter az egyik jeles képviselője, akinek prédikációi éppen ezért egy komolyabb elemzés nyomán alkalma-

³² NÁDUDVARI, *i. m.*, 194.

³³ RGG VI, 1097 („Typologie II. Auslegungsgeschichtlich”). Lásd még e kérdéshez: Tőkés István, *A bibliai hermeneutika története*, Kolozsvár, Kolozsvári Református Egyházkerület, 1985, 155–157; GÁNÓCZY Sándor, Stefan SCHELD, *Kálvin hermeneutikája: Szellemtörténeti feltételek és alapvonalak*, Bp., Kálvin, 1997, 83–90.

³⁴ NÁDUDVARI, *i. m.*, 151.

sak lehetnének a kétféle (allegorizáló-typizáló) látásmód teológiai, retorikai jellegzetességeinek mélyebb megismerésére, rejtett kapcsolatainak feltárására.

Nádudvari Péter prédikációinak egyház- és művelődéstörténeti jelentősége

Fentebb utaltunk már Ravasz László elmarasztaló véleményére, aki Nádudvari Péter dogmatizmusát és az új áramlatok iránti érzéketlenségét tette szóvá. Ravasz László azonban egyrészt megtéveszthette a *Nyoltzvan-négy Predikatzio* megjelenésének időpontja: a kötet – a bevezetőben ismertetett sajnálatos körülmények miatt – csak 1741-ben jelenhetett meg, de a benne foglalt egyházi beszédek két-három évtizeddel korábban készültek és hangzottak el. A 18. század legelege szemléletében még közelebb állt a 17. század világához, mint a hamarosan beköszöntő felvilágosodás szellemiségéhez. Ravasz László olyasmit kér tehát számon a szászvárosi lelkész ígéhirdetésén, ami annak még egyáltalán nem lehet sajátja. Másrészt a magyar református egyháztörténet azon időszakában születtek ezek az egyházi beszédek, amikor a katolikus féllal nemigen lehetett nyíltan polémiát folytatni. Nádudvari Péter abban a reményben tért vissza a hitágazatok magyarázatának ortodox hagyományához, hogy a kálvini hittételek ismertetése önmagában is komoly fegyvertény lehet az adminisztratív eszközökkel folytatott ellenreformációs küzdelemben. Egyházi beszédei nem eredetiségük miatt érdemelnek tehát figyelmet, hanem sokkal inkább azért, mert a kötetkompozíció, a teológiai tartalom, a lelkiség, a forma és a stílus vonatkozásában az előző két évszázad református prédikatori hagyományának sajátos összegzését nyújtják. Homiletika- és kegyességtörténeti vonatkozásban ugyanis felismerhető bennük a reformátori hagyományra épülő szinte minden későbbi, hazánkban is megjelenő teológiai és kegyességi irányzat hatása. Azaz a *Nyoltzvan-négy Predikatzio* a kora újkor magyarországi református egyházi műveltségének enciklopédikus összefoglalása. A Nádudvari Péter neve alatt megjelent prédikációkat tehát nem a későbbi, hanem az őt megelőző korok felől érdemes olvasni, történetileg nézve ugyanis ez az utolsó kísérlet arra, hogy egy református prédikációsorozat – 17. századi minták nyomán és kiérlelt, letisztult retorikai keretek között – teljes dogmatikai, etikai rendszert nyújtson.

JÁNOS L. GYŐRI

*Eine Synthese homiletischer Traditionen in den Kanzelreden
von Péter Nádudvari*

Der Aufsatz untersucht das Predigtbuch *Nádudvari Péter Nyolcvannégy prédikációi* (Vierundachtzig Predigten von Péter Nádudvari), das 1741 in Klausenburg (rumänisch: *Cluj Napoca*, ungarisch: *Kolozsvár*) erschienen ist. Im Mittelpunkt der Auseinandersetzung stehen die Fragen nach der Authentizität sowie nach der Komposition

des Textes, weiterhin behandelt werden Aspekte der homiletischen Praxis und der theologisch-spirituelle Inhalt des Buches. Nach einer sorgfältigen Textanalyse wird festgestellt, dass der Prediger Péter Nádudvari aus Broos (rumänisch: *Orăștie*, ungarisch: *Szászváros*) als Nachfolger der homiletischen Tradition der orthodoxen Theologen aus dem 17. Jahrhundert zu betrachten ist, da sein Text allegorische Figurationen aufweist. Die theologischen Ansichten von Péter Nádudvari wurden aber auch durch die coccejanische Typologie und die pietistische Frömmigkeit beeinflusst. Im Grunde genommen stellt dieses Predigtbuch in der ungarischen reformierten homiletischen Tradition das letzte Unternehmen dar, das eine vollständige Synthese der Dogmatik und der Ethik mit Hilfe einer umfangreichen Predigtsammlung anstrebte.